НАУКОВІ РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію В.М. Стратонова
«Криміналістична теорія пізнавальної діяльності»

У монографії розглянуто комплексне коло питань, присвячене теорії та практиці пізну діяльності суб'єктів кримінального процесу. Проведення такого усебічного та глибокого дослідження проблем пізнавальної діяльності, що призвело до появи окремої теорії пізнавальної діяльності у криміналістиці, є надзвичайно актуальним та необхідним на даному етапі розвитку криміналістичної науки.

Не дивлячись на те, що криміналістика виникла і сформувалася як наука шляхом концентрації інформації, необхідної для розкриття та розслідування злочинів, з різноманітних галузей наукових знань, питанням пізнавальної сутності криміналістики, розробленню теоретичних засад пізнавальної діяльності для виконання завдань і функцій криміналістичної науки належної уваги приділено не було. Засновник криміналістики як окремої науки, автор самого терміна «криміналістика» австрійський судовий слідчий, а в подальшому професор Празького університету Ганс Гросс у своїй праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» неодноразово акцентував увагу саме на пізнавальній складовій криміналістики. На думку засновника криміналістики, основним її завданням є запозичення знань з інших наук та їх пристосування до потреб розслідування злочинів. А судовий слідчий – це усебічно розвинена і допитлива особистість, яка повинна знати багато різноманітних речей з різних галузей знань та суспільного життя і мати бажання та спроможність навчатися уподальшому: «…якщо у особи, яка готується обійняти посаду судового слідчого, немає таких усебічних знань, і вона не відчуває бажання придбати їх, то вона вчинить краще, коли присвятить свої сили іншій галузі судової справи»[1]. Таким чином, з моменту виникнення криміналістика як наука містить декілька пізнавальних складників: пізнання досягнень інших наук та особливостей окремих сфер су спільного життя, пізнання події та обставин злочину та

пізнання накопичених у результаті криміналістичних досліджень знань і досвіду потенційними та чинними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Цієї ж думки притримується і автор монографії, який уважає, що пізнавальна діяльність слідчого має будуватися на трьох «китах» - наукових знаннях, спеціальних засобах і методах та слідчій практиці[1].

Криміналістична діяльність здійснюється за допомогою різноманітних методів, які безпосередньо передбачено кримінально-процесуальним законом, так і спеціально розробленими методами у межах криміналістики та судових експертиз. Вона у першу чергу є діяльністю з пізнання подій минулого через фактичні дані, що були одержані під час розслідування злочинів. Цей принцип закладено у криміналістичному версіюванні, тобто діяльності з висунення і перевірки версій, як одного з основоположних методів криміналістики. З іншого боку, пізнавальна діяльність у криміналістиці спрямовується і на майбутнє, що розглядається вченими-криміналістами у межах криміналістичного прогнозування. У цьому є сутність практичної сторона пізнавальної діяльності криміналістики, змістом якої пропонується вважати виявлення криміналістично-значущої інформації у процесі установлення об'єктивної істини по справі[2]. Автором комплексно і достатньо детально досліджуються форми, методи, принципи та завдання пізнавальної діяльності при розслідуванні злочинів щодо суб'єктів кримінального процесу. Проаналізовано також рівні пізнання – чуттєвий, раціонально-логічний та синтезований, який поєднує перші два[3]. Позиція автора щодо необхідності поєднання чуттєвого та раціонально-логічного рівнів пізнання у третій – синтезований саме для потреб пізнавальної діяльності під час розкриття та розслідування злочинів заслуговує на увагу та підтримку.

У монографії наведено структуру окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності та визначено її місце у загальній структурі криміналістики. На нашу думку, доцільніше було б віднести окрему криміналістичну теорію пізнавальної діяльності до

---

[1] Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія. – Х.: Видавництво Херсонського державного університету, 2009. – С. 116 - 117

[2] Там же. – С. 181

[3] Там же. - С. 216 - 218

загальної частини науки криміналістики, а не до розділу «Криміналістична тактика», як пропонується автором. Наша пропозиція ґрунтується на визначенні об'єкту криміналістичної теорії пізнавальної діяльності, під якою автор розуміє «подію злочину з похідними наслідками та діяльність органу розслідування зі установлення об'єктивної істини в процесі розкриття та розслідування злочинів і установлення обставин, що сприяли його скоєнню[1]». Наведене визначення стосується не лише пізнавальної діяльності у межах проведення окремих слідчих дій, а й діяльності, що є об'єктом інших розділів криміналістики, зокрема, криміналістичної техніки. Про це свідчить і підхід автора до засобів криміналістичної пізнавальної діяльності, які визначені в монографії як засоби кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності, що є досить широким підходом і яке включає в себе і технічні засоби криміналістики та методи і прийоми їх використання[2].

Перевагою цього дослідження є те, що окремі слідчі дії, які фактично стають інструментарієм слідчого і за певних умов особи, що проводить дізнання, розглядаються комплексно як методи пізнавальної діяльності. Це створює наукові підвалини для подальшого розвитку теорії та окремих моделей тактичних операцій і тактичних операцій взагалі і щодо розслідування окремих злочинів чи груп (видів) злочинів. У той же час дискусійною є пропозиція автора щодо запровадження нових для Кримінально-процесуального кодексу України слідчих дій – перевірки показань на місці та слідчого експерименту. Адже існування єдиної слідчої дії – відтворення обстановки та обставин події довело свою практичну доцільність і зручність для слідчого. Разом з цим заслуговує на підтримку пропозиція щодо запровадження нових видових рядів слідчого експерименту – технічного, тактичного, психологічого, що може бути зроблене в межах відтворення обстановки та обставин події[3].

Не менш важливим є висновок автора щодо необхідності поглиблення слідчими знань щодо змісту та можливостей використання криміналістичних обліків при розслідуванні злочинів. Заслуговує на увагу класифікація видів та способів протидії розслі-

[1] Там же. – С. 247
[2] Там же. – С. 258
[3] Там же. – С. 227, 278 – 279

дуванні іншими особами, які не зацікавлені у всебічному, повному та об'єктивному розслідуванні злочинів, а також виявленя недоліків у такій надзвичайно важливій сфері як захист свідків, потерпілих та інших учасників кримінального процесу. З цим зв'язані проблеми так званого «конфліктного слідства», теорію якого підтримує автор і зауважує, що основним завданням слідчого є не ефективне вирішення конфліктів під час розслідування злочинів, а їх своєчасне виявлення і недопущення конфліктних ситуацій[1]. З цим, безумовно, не можна не погодитися.

У монографії також пропонується визначення розшукової діяльності слідчого з визначенням відмінностей від оперативно-розшукової діяльності. Поняттю та змісту розшукової діяльності як виду пізнавальної діяльності слідчого в науковій літературі приділялася незначна увага, хоча на практиці слідчий щодня займається такою діяльністю. Цьому підтвердженням є запропоноване автором визначення розшукової діяльності слідчого: «процесуальні та непроцесуальні дії, що спрямовані на досягнення мети розшуку та не є слідчими, процесуальними, організаційними діями чи оперативно-розшуковими заходами»[2].

Досить ретельно досліджуються суб'єкти пізнавальної діяльності у кримінальному процесі, перелік яких фактично співпадає з переліком суб'єктів кримінального процесу. Такий підхід, безумовно, забезпечує усебічність дослідження проблематики і дозволяє усебічно торкатися проблем розслідування злочинів з з позиції – потерпілого, адвоката, свідка тощо. Однак, у той же час, як на нашу думку, більшої уваги доцільно було б приділити ключовим суб'єктам саме криміналістичної діяльності – слідчому, співробітнику органу дізнання, прокуророві та судді, роль останніх, до речі, не достатньо ретельно вивчена у сучасній криміналістиці, хоча вони мають неабиякий вплив на прийняття процесуальних та тактичних рішень, організації та спрямування розслідування і доведення злочинів.

Автором неодноразово наголошується на тому, що пізнавальна діяльність слідчого та працівника органу дізнання суворо врегульована і обмежена кримінально-процесуальним законодавством. Крім цього відстоюється думка, що мова закону суттєво

[1] Там же. – С. 212
[2] Там же. – С. 222

впливає на пізнання слідчим під час здійснення його професійної діяльності. У роботі здійснюється ретельний аналіз не лише букви закону, але й практики його застосування. У монографії не лише описуються та аналізуються існуючі недоліки чинного кримінально-процесуального та інших законодавств, які регулюють діяльність суб'єктів криміналістичної пізнавальної діяльності, але й запропоновано конкретні влучні пропозиції щодо його удосконалення, які заслуговують на увагу та підтримку.

Крім практичної криміналістичної діяльності автор торкається і теоретичних аспектів криміналістичного пізнання, яке спрямоване на розвиток та удосконалення пізнавальних методів під час навчання майбутніх слідчих, оперуповноважених та інших потенційних і реальних суб'єктів криміналістичної діяльності, а також при здійсненні досліджень у криміналістиці. Зокрема, автор підкреслює необхідності не лише надання слідчому необхідних знань та навичок з пошуку доказів, а й навичок з логічного мислення, розвитку його як особистості, вмінню добре орієнтуватися у постійно змінюваних слідчих ситуаціях та швидко аналізувати дані і миттєво приймати відповідні рішення. Як зазначається в монографії: «дії слідчого у складних ситуаціях пізнання переважно зв'язані з його розумовою діяльністю – здатністю до творчого мислення, уявою, судженням та евристикою»[1].

Проаналізовано автором і якість сучасних криміналістичних досліджень, які у багатьох випадках, на жаль, не відповідають потребам практики, причиною чого на думку автора є «затеоретизованість, вихід науки в саморозвиток». У зв'язку з цим заслуговує на підтримку пропозиція автора монографії про те, щоб теми науково-дослідних робіт у першу чергу погоджувалися із «замовником», тобто відповідним правоохоронним або іншим органом, а впровадження наукових розробок підтверджувалися б результатами практики[2].

Загалом монографія є фундаментальною працею, яка, на нашу думку, започаткувала новий напрямок наукових досліджень у криміналістиці, а саме подальший розвиток та удосконалення теорії криміналістичної пізнавальної діяльності.

---

[1] Там же. – С. 181

[2] Там же. – С. 212 - 213

Осика І.М., к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права Харківського економіко-правового університету

Венедіктов В.С., д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Харківського економіко-правового університету